

**INTERNATIONAL EUROASIA
Congress on Scientific Researches and
Recent Trends 9**

*February 18-20, 2022
Antalya, TURKIYE*

**BOOK OF FULL TEXTS
VOLUME-I**

BOOK OF FULL TEXTS VOLUME-I

February 18-20, 2022 Antalya, TURKIYE

ISBN: 978-625-8405-60-6

INTERNATIONAL EUROASIA

Congress on Scientific Researches and Recent Trends 9

February 18-20, 2022

Antalya, TURKIYE

BOOK OF FULL TEXTS

VOLUME-I

Editor

Assist. Prof. Dr. Ahmet KARDAŞLAR

Merve KIDIRYÜZ

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed, or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording, or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social
Research Publications® (The Licence Number of
Publicator: 2014/31220) TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the
publishing ethics rules IKSAD Publications – 2022©

Issued: 07.03.2022

ISBN: 978-625-8405-60-6

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE

EUROASIA International Congress on Scientific Researches and Recent Trends-IX

DATE AND PLACE

February 18-20, 2022

Antalya, TURKIYE

ORGANIZATION

**Baku Euroasian University, Azerbaijan
Institute of Economic Development and Social Research (IKSAD)**

HONORARY PRESIDENT OF CONGRESS

Baku Eurasia University Rector

Prof. Dr. Nazım HÜSEYNLI

HEAD OF ORGANIZING COMMITTEE

Prof. Dr. Gülzar IBRAHIMOVA

HEAD OF SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

GENERAL COORDINATOR

Merve KIDIRYUZ

PARTICIPANTS COUNTRIES (40 Countries)

Türkiye (182 paper)

Algeria, Ethiopia, Poland, Lithuania, Italy, Pakistan, Azerbaijan, Macedonia, Romania,

India, Albania, Saudi Arabia, USA, Iraq, Nigeria, Georgia, Serbia, Ukraine, China,

Malaysia, Greece, Bulgaria, Serbia, France, Iran, Hungary, Indonesia, Russia, Morocco,

UK, Kazakhstan, TRNC, South Africa, Kyrgyzstan, Germany, Palestine, Afghanistan,

Brazil, Australia

(185 paper)

*** You can find it in the abstract book**

Total Accepted Article:367

Total Rejected Papers: 32

***All applications have undergone a double-blind peer review process**

EUROASIA

Congress on Scientific
Researches and Recent Trends-IX

CONFERENCE PROGRAM

February 18-20, 2022

Baku Euroasian University & IKSAD Institute

Antalya, Türkiye

Porto Bello Otel

Meeting ID: 818 2896 1720
Passcode: 090909

-Opening Ceremony-

18.02.2022

Ankara Local Time: 09⁰⁰-10⁰⁰

Antalya, Türkiye / Porto Bello Otel

Head Of Organizing Committee

Baku Euroasian University

-Vice Rektor

Prof. Dr. Gülzar IBRAHIMOVA

IKSAD PRESIDENT

Dr. Mustafa Latif EMEK

Participants Countries: 40

Algeria, Ethiopia, Poland, Lithuania, Italy, Pakistan, Azerbaijan, Macedonia, Romania, India, Türkiye, Albania, Saudi Arabia, USA, Iraq, Nigeria, Georgia, Serbia, Ukraine, China, Malaysia, Greece, Bulgaria, Serbia, France, Iran, Hungary, Indonesia, Russia, Morocco, UK, Kazakhstan, TRNC, South Africa, Kyrgyzstan, Germany, Palestine, Afghanistan, Brazil, Australia

19.02.2022 | HALL-4 | SESSION-1

Ankara Local Time: 09³⁰-12⁰⁰

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Ramazan BİÇER

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Recep ÖNAL	<i>Giresun University (Türkiye)</i>	PROPHECY AS THE DOOR OF MERCY OPENED TO HUMANITY BY ALLAH IN MATURIDI THEOLOGY: ITS POSSIBILITY, NECESSITY AND PROOF
Assoc. Prof. Dr. Recep ÖNAL	<i>Giresun University (Türkiye)</i>	TROUBLES AND CALAMITY IN MU‘TAZILA THEOLOGY
Prof. Dr. Adem DÖLEK Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ	<i>Erzincan Binali Yıldırım University (Türkiye)</i>	IMPORTANCE THE HUMAN’S RIGHT to LIVE in ISLAM
Prof. Dr. Mehmet ÖZBAŞ Prof. Dr. Adem DÖLEK	<i>Erzincan Binali Yıldırım University (Türkiye)</i>	MAIN CAUSES LEADING TO ONLINE EDUCATION, THEIR PROBLEMS and OFFERS of SOLUTION
Prof. Dr. Ramazan BİÇER	<i>Sakarya University (Türkiye)</i>	MORALITY AS A DEVOTION: THE MATURIDI APPROACH
Prof. Dr. Ramazan BİÇER	<i>Sakarya University (Türkiye)</i>	THE ORIGIN OF HUMAN IN THE SACRED TEXTS
Dr. Jannatova Gunel Kamran gizi	<i>ANAS Institute of Folklore (Azerbaijan)</i>	ESCHATOLOGY TIME IN THE EPOS “THE BOOK OF DEDE GORGUD”

MÂTÜRÎDÎ TEOLOJİSİNDE ALLAH'IN İNSANLIĞA AÇTIĞI MERHAMET KAPISI OLARAK NÜBÜVVET: İMKÂNI, GEREKLİLİĞİ VE İSPATI

PROPHECY AS THE DOOR OF MERCY OPENED TO HUMANITY BY ALLAH IN
MÂTURÎDÎ THEOLOGY: ITS POSSIBILITY, NECESSITY AND PROOF

Doç. Dr. Recep Önal

Giresun Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ABD
Giresun.

ORCID NO: 0000-0002-2571-9949

ÖZET

Allah'ın peygamber göndermesini ilahî hikmet gereği gerekli gören Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (ö. 333/944), eserlerinde nübüvvet bahsi üzerinde önemle durmuş, konuyu nübüvvetin imkânı ve gerekliliği bağlamında ele alarak incelemeye çalışmıştır. Ayrıca nübüvvet konusuna daha çok aklî imkân açısından yaklaşmış, Allah'ın peygamber göndermesinin insanlar için gerekli oluşunu insanlığın peygamberlere olan ihtiyacının hangi alanlarda olduğu hususu üzerinde durarak, genelde insanın özelde aklın bütün alanları kapsama yetersizliğinden hareketle çeşitli açılardan ispat etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan insanlar tarafından nübüvvet konusunda farklı yaklaşımlar sergilendiğini belirterek bunlar hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Onun verdiği bilgilerden hareketle nübüvvet konusunda sergilenen yaklaşımları üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi (teistler), nübüvveti kabul edip, insanlığın dünya ve âhîret mutluluğunu elde etmesi için en temel bir kurum olarak kabul edenlerdir. İkincisi (ateistler) Yarattıcı'yı inkâr edenlerdir. Bunların Allah'ı inkâr etmeleri sebebiyle nübüvveti kabul etmeleri mümkün değildir. Üçüncüsü (deistler), Allah'ı kabul etmekle birlikte O'nun emir ve yasaklarının olabileceğini reddedenlerdir. Dördüncüsü (Berâhime) Allah'ın insanları sorumlu tuttuğunu kabul etmekle birlikte bu konuda insan aklının tek başına yeterli olduğunu iddia edip, insanlara peygamber göndermesini inkâr edenlerdir. Buna göre diyebiliriz ki, insanlar Allah'ın varlığından daha çok nübüvvet müessesinden şüphe etmişler ve Allah tarafından gönderilen peygamberleri reddetmişlerdir. Günümüze kadar nübüvvetin imkânı ile ilgili ileri sürülen görüşlere genel olarak bakıldığında da peygamberlerin tümünü kabul edenler (Müslümanlar), tümünü inkâr edenler (ateistler, deistler, Berâhime), bir kısmını inkâr edip, bazısını kabul edenler (Yahudiler, Hıristiyanlar), nübüvvetin son bulmadığını iddia edenler (Bahâilik, Kâdıyânîlik vs.) şeklinde özetlemek mümkündür. Buna göre nübüvvet üzerindeki tartışmaların geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam ettiğini, her dönemde nübüvveti iman etmenin önemli bir konu olarak yerini koruduğunu göstermektedir. Çünkü Allah'ın varlığı ve birliğinin delilleri, nübüvvetin imkânı ve gerekliliğinin delillerinden daha kuvvetli ve açıktır. Nitekim pek çok filozofun Allah'a inanmasına rağmen nübüvveti ve peygamberlere inanmadıklarını bilmekteyiz.

Bu tebliğde Mâtürîdî'nin nübüvvetin imkânı, gerekliliği ve ispatına yönelik temel görüşleri tespit edilmeye çalışılacaktır. İslam düşüncesinde nübüvvet müessesesi, hem ilâhî hem beşerî

açından gerekli görülmüş ve zarûret-i diniyyeden kabul edilmiştir. Fakat Allah'ın peygamber göndermesinin hükmü konusunda ihtilaf edilmiştir. Mâtürîdî'nin görüşlerinin daha iyi anlaşılması bakımından araştırmamızda Mu'tezile ve Eş'ariyye'nin de görüşlerine yer verilerek kıyaslamalı bir metod takip edilecektir.

Anahtar kelimeler: İslam, Nüvüvvet, Kelam, Mâtürîdî, Akıl, Vahiy.

ABSTRACT

Abū Manşūr al-Mâtürîdî (d. 333/944), who saw that Allah's sending of prophets was necessary as a requirement of divine wisdom, emphasized the issue of prophecy in his works and tried to examine the subject in the context of the possibility and necessity of prophecy. In addition, he approached the subject of prophecy more from the point of view of mental possibility, and tried to prove that it is necessary for people to send prophets by Allah, by emphasizing the areas in which humanity's need for prophets, and by considering the inability of man in general to cover all areas of mind. On the other hand, he stated that people had different approaches to prophecy and gave detailed information about them. Based on the information he gave, it is possible to collect the approaches on prophecy under three main headings. The first (theists) are those who accept prophethood as the most fundamental institution for humanity to achieve happiness in this world and in the hereafter. The second (atheists) are those who deny the God. It is not possible for them to accept prophethood because they deny Allah. The third (deists) are those who accept Allah but deny that His orders and prohibitions can exist. The fourth (Barahima) are those who accept that Allah holds people responsible, but claim that human reason alone is sufficient in this regard and deny sending prophets to people. Accordingly, we can say that people doubted the institution of prophecy more than the existence of Allah and rejected the prophets sent by Allah. When we look at the opinions that have been put forward about the possibility of prophethood until today, those who accept all prophets (Muslims), those who deny all (atheists, deists, Barahima), those who deny some and accept some (Jews, Christians) claim that prophethood does not end. It is possible to summarize as those who believe (Bahaim, Qadianism, etc.).

In this paper, Mâtürîdî's basic views on the possibility, necessity and proof of prophecy will be tried to be determined. In Islamic thought, the institution of prophecy was deemed necessary both divinely and humanly and was accepted as a necessity. However, there is disagreement about the decree of Allah sending prophets. In order to better understand Abū Mâtürîdî's views, a comparative method will be followed by including the views of Mu'tazila and Ash'ariyya in our research.

Keywords: Islam, Prophecy, Kalam, Mâtürîdî, Reason, Revelation.

GİRİŞ

“Biz, göğü, yeri ve bunlar arasındakileri, oyuncular (işi, eğlencesi) olarak yaratmadık.”¹ ayeti ile bu bağlamı muhteva eden diğer ayetler birlikte değerlendirildiğinde âlemin yaratılışının önemine ve “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim, çok cahildir.”² ayeti de insana biçilen yükün ağırlığına işaret etmektedir. Ayrıca hayat, ahsen-i takvîm ile esfel-i sâfilîn arasında bir imtihandan ibarettir.³ Bu nedenle insan, hem Allah’a kulluk etmek, hem de yüklendiği ağır ve bir o kadar da şerefli olan kulluk vazifesinin her anından ahirette hesaba çekilecek; kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse, onun mükâfatını; her kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse, onun cezasını görecektir.⁴

İnsana yüklenen misyonun önemi ve ağırlığı dikkate alındığında, aslında nübüvvet kurumunun Allah’ın insana verdiği en büyük lütuf olduğu anlaşılmaktadır. İnsana yüklenen bu sorumluluğun bir o kadar şerefli ve bir o kadar ağır ve çetin olması nedeniyle olmalı ki Allah Teâlâ, merhameti gereği insanları imtihan hususunda yardımsız bırakmamış, onlara dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için tarih boyunca her millete peygamberler göndermiştir. Bütün peygamberlerin temel görevleri ise Allah’tan aldıkları ilâhî mesajları insanlara tebliğ etmek, hakikat yollarını göstermek ve bu konuda önderlik etmek, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmada kendilerine örnek ve model insan olmak, bu suretle insanları dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaktır. Bu sebeple Kur’an’da iman sahiplerine kendilerine model alabilecekleri en güzel örnek ve ideal şahsiyet olarak peygamberler örnek gösterilmektedir. Öte taraftan Allah’a iman başta olmak üzere diğer iman esaslarının kabulü de, peygamberlik (nübüvvet) müessesesi ile mümkündür. Bu nedenle İslam dininde Allah’a imandan sonra, bütün peygamberlere iman farz kılınarak, iman esaslarının ikincisi kabul edilmiştir. Kelâm kaynaklarında da İslâm inanç esasları genel olarak; ilâhiyyât (Allah’a iman), nübüvvât (peygamberliğe iman) ve sem’iyyât (âhirete iman) konu başlıklarıyla ele alınmış, detayları bu plan çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Nübüvvetin gerekliliğine inananlar, peygamberlik müessesesini, insanlığın hem dünya hem de âhiret mutluluğunu elde etmesi için en temel bir kurum olarak görmüşlerdir. Nübüvvetin gerekliliğini de genelde insanın özelden aklın bütün alanları kapsama yetersizliğinden hareketle temellendirmeye çalışmışlardır. Özellikle insanların farklı yaratılışta olmaları, kendileri için değerler yelpazesinde her şeyin yerli yerince konulması gerçeği karşısındaki acizyetleri, yaratıcıya “kulluk” gayesini yerine getirmede duyulan ihtiyaçların sağlanması gibi hususlar üzerinde durulmuş, Allah’ın rahmetinin bir gereği olarak, insanların peygamberlerle desteklendiği fikri genel kabul görmüştür. Fakat genel düşünce, insan zihnini sürekli meşgul etmiş, insanın “akıllı” bir varlık olması, dolayısıyla insan aklının nübüvvet ihtiyacı

¹ Enbiyâ 21/16.

² Ahzâb 33/72.

³ Tîn 95/4-5.

⁴ Zilzâl 99/7-8.

hissettirmeyecek derecede yeterli olması gibi iddialar etrafında sürüp giden tartışmalarla iç içe olmuştur.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de, birçokları Allah'a inandığını söylemekle birlikte peygamberlere ve bu doğrultudaki inanç esaslarına kayıtsız kalabilmiştir. Bazıları nübüvveti doğrudan inkâr etmek yerine, inkârlarını daha farklı şekillerde ortaya koymayı tercih ederken, kimileri de aklın mutlak hakikate ulaşmada yegâne vasıta olduğunu iddia ederek, nübüvvet müessesesini açıkça inkâr edebilmiştir. Bu bağlamda konuyla ilgili ileri sürülen görüşler genel olarak, “peygamberlerin tümünü inkâr edenler, nübüvvetin bir kısmını inkâr edip, bazısını kabul edenler, nübüvvetin son bulmadığını iddia edenler, şeklinde özetlenebilir. Dolayısıyla günümüzde nübüvvetin inkâr edilmesi, eleştirilmesi ya da nübüvveti dair batıl inançların oluşması, nübüvvetin öneminin geçmişteki gibi günümüzde de devam ettiğini, bu itibarla İslâmî ilimlerden başta Kelâm ilmi olmak üzere farklı diğer ilmî disiplinlerde yapılacak çalışmaların başında nübüvvet meselesinin geldiğini göstermektedir.

Müslümanlar, bu temel düşüncelerden hareketle İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren yalancı peygamberlerle mücadele etmişler, “ilhâd hareketleri” içinde gelişen her düzeydeki nübüvvet karşıtlıklarına karşı cevap verebilmek suretiyle hem fikrî düzeyde hem de devlet düzeyinde tedbirler almışlardır. Onların bu çabaları, kültürel zeminde peygamberlik müessesine duyulan ihtiyaç çerçevesindeki aklî tartışmaların zeminini oluşturmuştur. Yine insan aklının merkeze alınmasının yanında, nakil ile de desteklenmek suretiyle sağlam bir savunma metodu geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede, nübüvvet münkirlerine karşı fikrî mücadelede bulunan İslam âlimlerinden biri de İmam Mâtürîdî'dir (ö. 333/944). Onun konuyla ilgili görüşlerini ele almadan önce İslam düşünce geleneğinde hararetli tartışmalara neden “akıl-nakil ilişkisine” dair tutumunu tespit etmenin faydalı olacağı kanaatindeyim.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

1. MÂTÜRÎDÎ TEOLOJİSİNDE AKIL-NAKİL UYUMU

Mâtürîdî'yi kelâm geleneğinde önemli kılan hususların başında dinî anlama ve yorumlamada hem akla hem de nakle gereken önemi vererek, ikisi arasında ifrat ve tefrite düşmeden denge kurmayı başarmış olması gelmektedir. Mâtürîdî'nin yaşadığı dönemde aklın ve naklin kullanılmasına yönelik iki genel yaklaşım vardı. Bunlardan biri aklı ön planda tutan Mu'tezîle, diğeri de sadece nakille yetinmeyi yeterli gören Selefîyye'dir.⁵ Mâtürîdî, her iki yaklaşımı da yeterli görmemiş, Mu'tezîle ile Selefîyye arasında orta bir yolu takip etmiş, her ikisi arasında sentez kurmayı başarmıştır.⁶ Birleştirici ve uzlaştırıcı zekâsıyla, ifrat ve tefrite düşen diğer anlayışları birbirine yaklaştırmada oldukça etkili olmuştur. Nitekim o, Haşeviyye, Müşebbihe ve Mücessime gibi aşırı fırkalarla Mu'tezîle

⁵ Yusuf Şevki Yavuz, “Mâtürîdiyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/165.

⁶ Talip Özdeş, *Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 50.

arasında; Cebriyye fırkası ile Râfıza arasında orta yolu izlemiştir.⁷ Mâtürîdî'nin ifrat ve tefrite düşen fırkalar arasında mutedil bir yöntem takip etmesi, kendisini mezhep birliğine götürdüğü gibi İslâm dünyasında itikadî ve fikrî istikrarın oluşumuna hem de Sünnî akidenin yerleşmesine ve yayılmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Mâtürîdî'nin *Kitâbü't-Tevhîd* eserine bakıldığında dinin kendisi ile bilenebileceği iki esasın akıl ve nakil olduğu açıkça ifade edilmektedir. Çünkü Mâtürîdî'ye göre, nakil (vahiy) dinî bilgilerin kaynağı olduğu gibi, akıl da bunların doğruluğuna delalet etmenin yanında Allah'ın varlığı, birtakım sıfatları ve O'na imanın gerekliliği gibi alanlarda bilgiler sağlar.⁸ Bu bağlamda Mâtürîdî, insanın akıl sahibi bir varlık olarak yaratıldığını, bu nedenle bilgi edinmede akıl yürütmenin (istidlâlin) gerekli olduğunu vurgular. Aklın hataya düşüp sapacağından korkarak akıl yürütmeye karşı olan, bu nedenle sadece nakille yetinmek gerektiğini savunanlara karşı şu cevabı verir: “İnsan yaratılmışları yönetmek yeteneği ile sivrilmiş, bu uğurda güçlülere göğüs germek, onlar için aklen en elverişli bulunanı araştırmak, iyi ve güzel olanları tercih edip bunlara aykırı düşenlerden sakınmakla mümtaz kılınmıştır. Bu hususları bilmenin yolu ise nesne ve olayları incelemek suretiyle akli kullanmaktan ibarettir, zaten başka bir yöntem de mevcut değildir. Ayrıca fevkalade durumların ortaya çıkışı ve şüphelerin gelmesi halinde herkesin sığınacağı şey tefekkür ve istidlâldir. Bu da istidlalin gerçeklere kılavuzluk ettiğini ve onun sayesinde hakikatlere ulaşılabildiğini göstermektedir...”⁹

Görüldüğü üzere Mâtürîdî, akli muhakemeye büyük önem vermiş, tefekkürü ve akli muhakemeyi ilmin kaynaklarından saymıştır. Onun nasslar karşısında akla daha fazla önem vermesi, nassları ihmal ettiği anlamına gelmemelidir. Zira nassların çok kullanılması, nakle önem verildiği anlamına gelmez.¹⁰ Bu nedenle her ikisini de yerli yerinde kullanmak gerekir. Nitekim Mâtürîdî, din ve mezheplerle giriştiği polemiklerde buna riayet etmiş; İslâm dışı din ve mezheplere yaptığı tartışmalarda nakli delillerden daha ziyade akli delilleri; İslâm çatısı altında ortaya çıkan mezheplere karşı ise akli delillere başvurmakla birlikte nakli delilleri daha fazla kullanmıştır. Bu nedenle Mâtürîdî'nin akılcılığı, nasları yerli yerinde kullanmasında ve yorumlanmasında aranmalıdır.

Günümüzde yapılan akademik çalışmalarda da Mâtürîdî'nin dinde aklın kullanılması hususunda Mu'tezile ile Selefiyye arasında orta bir yerde durduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte kelâmda daha akılcı bir yöntem getirip uyguladığı da ifade edilmekte, akli dinde kullanmada çağdaşı Eş'arî'den daha akılcı olduğu, dolayısıyla Eş'arî ile Mu'tezile mezhebi arasında orta bir çizgide durduğu hatta Mu'tezile'ye daha yakın olduğu

⁷ Fethullah Huleyf, “Mâtürîdî ve Eş'arî Mezhepleri Hakkında Bir Tetkik”, çev. Mustafa Öz, *Diyanet Dergisi* 14/2 (1975), 104; Kemal Işık, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı* (Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980), 23.

⁸ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: TDV Yay., 2002), 4.

⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 14.

¹⁰ Mehmet Sait Yazıcıoğlu, “Matürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebu Mansur Matürîdî ve Ebu'l-Mu'in Neseî”, *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (1985), 285.

belirtilmektedir.¹¹ İmam Eş‘arî’nin Mâtürîdî’ye göre Selefiyyeye daha yakın kalma sebebi olarak da kırk senelik Mu‘tezilî bir geçmişe sahip olması gösterilmektedir. Zira bilindiği gibi Eş‘arî, kırk senelik Mu‘tezilî bir geçmişten sonra Mu‘tezile’den ayrılmış, bütün mücadelesini de onlara karşı fikir geliştirmek ve onların iddialarına cevap vermeye adanmıştır.¹² Mu‘tezile’ye karşı yürüttüğü bu mücadelesinde kimi zaman nakli aklın önüne almak zorunda kalmış, kimi zaman da tamamen akli devre dışı bırakacak bir konuma gelmiştir.¹³ Bu açıdan Mâtürîdî, kelâm metodunu kullanma konusunda mutedil bir yol takip ederek sahabe ve tabiînin yolundan ayrılmadığı, bundan dolayı da başta Mu‘tezile olmak üzere diğer tüm mezheplerden daha üstün olduğu kabul edilmiştir.¹⁴

2) MÂTÜRÎDÎ TEOLOJİSİNDE NÜBÜVVET İNANCI

Mâtürîdî, nübüvvet bahsini özellikle *Kitâbü’t-Tevhîd* eserinde ayrı bir başlık altında ele alıp incelemektedir. Burada insanlar tarafından nübüvvet konusunda farklı yaklaşımlar sergilendiğini belirtmekte ve bunlar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Onun verdiği bilgilerden hareketle nübüvvet konusunda sergilenen bu yaklaşımları üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Birincisi (teistler), nübüvveti kabul edip, insanlığın dünya ve âhiret mutluluğunu elde etmesi için en temel bir kurum olarak kabul edenlerdir. İkincisi (ateistler) Yarıtıcı’yı inkâr edenlerdir. Bunların Allah’ı inkâr etmeleri sebebiyle nübüvveti kabul etmeleri mümkün değildir. Üçüncüsü (deistler), Allah’ı kabul etmekle birlikte O’nun emir ve yasaklarının olabileceğini reddedenlerdir. Dördüncüsü (Berâhime) Allah’ın insanları sorumlu tuttuğunu kabul etmekle birlikte bu konuda insan aklının tek başına yeterli olduğunu iddia edip, insanlara peygamber göndermesini inkâr edenlerdir.¹⁵ Günümüze kadar nübüvvetin imkânı ile ilgili ileri sürülen görüşlere genel olarak bakıldığında Peygamberlerin tümünü kabul edenler (Müslümanlar), tümünü inkâr edenler (ateistler, deistler, Berâhime), bir kısmını inkâr edip, bazısını kabul edenler (Yahudiler, Hıristiyanlar), nübüvvetin son bulmadığını iddia edenler (Bahâilik, Kâdıyânîlik vs.) şeklinde özetlemek mümkündür. Buna göre nübüvvet üzerindeki tartışmaların geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam ettiğini, her dönemde nübüvveti iman etmenin önemli bir konu olarak yerini koruduğunu göstermektedir.

Buna göre diyebiliriz ki, insanlar Allah’ın varlığından daha çok nübüvvet müessesinden şüphe etmişler ve Allah tarafından gönderilen peygamberleri reddetmişlerdir. Çünkü Allah’ın varlığı ve birliğinin delilleri, nübüvvetin imkânı ve gerekliliğinin delillerinden daha kuvvetli ve açıktır. Nitekim pek çok filozofun Allah’a inanmasına rağmen nübüvveti

¹¹ Fazlurrahman, *İslâm’da İhya ve Reform*, çev. Fehrullah Terkan (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 90; Ali, “Mâtürîdîlik”, 309.

¹² Ahmed Efendi Taşköprüzâde, *Miftâhu’s-sa’âde* (Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-ilmîyye, 1985), 2/ 134; Zâhid el-Kevserî, *İşârâtü’l-merâm Mukaddimesi*, thk. Yusuf Abdürrezzâk (Karachi: b.y., 2004), 7; Muhammed Ebû Zehra, *Târîhu’l-Mezâhibi’l-İslâmîyye*, (Kahire, Dâru’l-Fikrî’l-Arabiyye, ts.), 151 vd.

¹³ Ali Duman, “İmam Mâtürîdî, Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri”, *Hikmet Yurdu* 2/4 (Temmuz-Aralık 2009), 36-37.

¹⁴ Bk. Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *İthâfû’s-sâde*, nşr. Muhammed Ali Beyzavî (Beyrut: Dâru’l-kütübü’l-İlmîyye, 2002), 2/8-9.

¹⁵ Bk. Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, 221.

ve peygamberlere inanmadıklarını bilmekteyiz. Bu nedenle kalamcılar Allah'ın varlığı meselesini vâcibü'l-vücûd, peygamberlerin varlığını ise mümkünü'l-vücûd olarak değerlendirmiş, bu konuyu özellikle aklî delillerle ispat etmeye çalışmışlardır.¹⁶ Mâtürîdî de nübüvveti ispat ederken naklî delillerden daha ziyade aklî delilleri kullanmayı tercih etmiştir.

İslam düşüncesinde nübüvvet müessesesi, hem ilâhî hem beşerî açıdan gerekli görülmüş ve zarûret-i diniyyeden kabul edilmiştir. Fakat Allah'ın peygamber göndermesinin hükmü konusunda ihtilaf edilmiştir. Mâtürîdî'nin görüşlerinin daha iyi anlaşılması bakımından önce Mu'tezile ve Eş'ariyye'nin daha sonra onun görüşlerine yer vermenin faydalı olacağı kanaatindeyim. Bu görüşleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

2.1. Peygamber Göndermenin Hükmü

Mu'tezile âlimleri, peygamber göndermenin Allah'a zorunlu (vacib) olduğunu savunmuşlardır. Bu zorunluluğu da Mutezile'nin beş temel esaslarında biri olan "adalet" prensibi çerçevesinde ele alıp, "salah-aslah" ilkesine dayanarak açıklamışlardır. Onlara göre peygamber göndermek adalet prensibi gereğince Allah'a vâcib olması gerekir. Buna göre, ilahî adalet gereği insanlar için en güzel ve en faydalı olanı yaratmak Allah'a zorunludur. O'nun bunu yapmaması, yaptığı işlerde birçok hikmet ve maslahatın bulunmaması anlamına gelir ki bu durum Allah için düşünülemez. Çünkü O, fiillerini belli bir hikmete ve faydaya göre yapar. Peygamber göndermede ise herhangi bir abes durum söz konusu değildir. Aksine insanların faydası ve menfaati söz konusudur. Bu da peygamber göndermenin Allah'a vâcib olduğuna delalet eder.¹⁷

Eş'arî âlimleri ise Allah'ın insanlara peygamber göndermesini vâcib veya müstahil değil, Allah'ın diğer fiilleri gibi aklen mümkün görmüşler, nübüvvetin imkânını O'nun hâlik, kâdir ve melikü'l-mülk oluşuna bağlamışlardır. Onlara göre peygamber göndermek Allah için aklen imkânsız veya bir zorunluluk (vâcib) değil, mümkündür, O'nun ihsanı ve lütfudur.¹⁸ Çünkü Allah, fâil-i muhtardır. Dilerse peygamber gönderir, dilemezse göndermez. Hiçbir şeyi yerine getirmek zorunda değildir. Göndermesiyle göndermemesi eşit derecede mümkündür. Ancak Allah, tercihini göndermekten yana kullanmıştır.¹⁹

Mâtürîdî âlimlerine gelince; onlardan bir kısmı Eş'arîler gibi düşünse de çoğunluğu peygamber göndermeyi Allah'ın merhameti, lütfu ve hikmeti gereği zorunlu kabul etmişler ve bu konuda Mu'tezileye yaklaşmışlardır. Ancak bu zorunluluğu Mu'tezile'nin anladığı

¹⁶ Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 169; Recep Önal, "İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 157; İsmail Yürük vd. "Nübüvvet", *Sistemik Kelam II*, ed. İsmail Şık vd. (Ankara: Araştırma Yayınları, 2016), 28.

¹⁷ Ebü'l-Hasen Kadî'l-kudat Ahmed b. Abdilcebbar, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, nşr. H. B. Ebû Haşim (Beyrut: Dâru İhyâ, 2001), 380-381, 386-387.

¹⁸ Ebü Hamid Muhammed ez-Gazzâlî, *İtikad'da Orta Yol*, çev. Kemal Işık, (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971, 143-144; Zebîdî, *İthâfî's-sâde*, 2/51, 310, 313.

¹⁹ Ebü Bekr b. Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek, *Mücerredü Makâlâti's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, nşr. D. Gımarret, (Beyrut: Dâru'l-Maşrik, 1987), 174-175; Gazzâlî, *İtikad'da Orta Yol*, 116,138, 143.

manada Allah'ın bunu kendi zâtına vâcip kılması veya bir başkasının Allah üzerine vâcip kılması olarak değil, lütfu, hikmeti ve insanların peygamberlere olan ihtiyaçlarına göre açıklamışlardır. Mâtürîdîlere göre Allah'ın hikmeti, adaleti, ihsanı ve lütfu açıktır. Her akıllı sahibi insan da Allah'ın fiillerinde bir hikmet ve gayenin bulunduğunu idrak eder ve peygamberlerin adalet, hikmet, ihsan, bağış ve bir lütfun gereği olarak insana gönderildiklerini kabul eder.²⁰ Konuyla ilgili olarak Mâtürîdî *Kitabü't-Tevhîd*'de Allah'ın peygamber göndermesini hikmeti ve rahmeti gereği zorunlu olduğunu açıkça ifade etmektedir. Ayrıca insanların dünya ve ahiret ile ilgi konularda akıllarının yetersiz kalmasından dolayı nübüvveti ihtiyaç duyduklarına, bu nedenle peygamber göndermenin aklen de zorunlu olduğuna dikkat çekmektedir.²¹

2.2. Nübüvvetin Gerekliliği

Mâtürîdî, nübüvvetin gerekliği ve imkânı konusunu *Kitabü't-Tevhîd* eserinde detaylı olarak ele almakta, bu inancı inkâr edenlerin görüşleri naklederek, tek tek eleştiriye tabi tutmakta, nübüvvetin gerekliğini çeşitli aklî ve naklî delillerle ortaya koymaya çalışmaktadır.²² Bu bağlamda Mâtürîdî, nübüvvet konusuna daha çok aklî imkân açısından yaklaşmakta, Allah'ın peygamber göndermesini insanlar için gerekli oluşunu insanlığın peygamberlere olan ihtiyacının hangi alanlarda olduğu hususu üzerinde durarak, genelde insanın özelde aklın bütün alanları kapsama yetersizliğinden hareketle ispat etmeye çalışmaktadır. Onun bu konu üzerinde durmasının temel sebebi ise, nübüvvet inancını reddedenlerin, bu inkârlarını insan aklının aklın mutlak hakikate ulaşmada yegâne vasıta olduğunu, dolayısıyla aklın bu yetkinliğine rağmen Allah'ın peygamber göndermekle insanlara ilâhî emir ve yasakları sunmanın ilahî hikmete uygun düşmeyeceği tezine dayandırmış olmalarıdır.²³

Bilindiği üzere İslâm düşünce tarihinde nübüvvet konusu incelenirken, nübüvvet karşıtı felsefî düşüncenin sembolü olarak Doğu menşeli Berâhime kabul edilir ve nübüvveti yapılan en önemli itirazın onlar tarafından yapıldığı vurgulanır.²⁴ Bu bağlamda Berâhime mensupları akli kabul eden ve bir tanrıya inanan ancak, peygamberliği reddedenler olarak tasvir edilerek âdeta nübüvveti inkâr düşüncesiyle özdeşleştirilir.²⁵ Mâtürîdî de, *Kitab-ı Tevhîd*'de nübüvveti inkâr edenlerin görüşlerini nakleder, ancak gerek Berâhime'den gerekse diğer bir din ve mezhep isimlerinden bahsetmez. O daha çok kaynaklarda Berâhime'ye atfedilen nübüvveti inkâr etmeye yönelik görüşleri zikrederek çeşitli açılardan eleştiriye tabi tutar.²⁶ Mâtürîdî, burada her ne kadar açıkça bir grup ismi zikretmemiş olsa da “nübüvveti reddeden kavim”

²⁰ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, 222–232; Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafettin Gölcük, (İstanbul: Kayihan Yayınları, 1994), 129; Şerafeddin Gölcük, *Kelâm Tarihi* (Konya: Esra Yayınları, 1992), 79-80.

²¹ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, 221 vd.

²² Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, 221-266.

²³ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, 221-222.

²⁴ Norman Calder, “Berâhime: Literal Yapı ve Tarihsel Gerçeklik”, çev. Süleyman Akkuş, *Mârife* 3/1 (Bahar 2003), 186, 189; İlhan Kutluer, *Akil ve İtikad* (İstanbul: İz Yayıncılık, 1998), 69.

²⁵ Ebü Mansûr el-Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, ed. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Dâru'l-Mizân, 2004-2010), 13/283; Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 136 vd.

²⁶ Mâtürîdî, *Kitabü't-Tevhîd*, 221-222.

ifadesiyle Berâhime'yi kastettiği anlaşılmaktadır. Çünkü Te'vîlât'ında Zuhrûf suresinin 84. ayetini tefsir ederken Berâhime'nin ismini açıkça zikreder ve temel görüşlerinin de nübüvveti inkâr olduğunu ifade eder.²⁷

Mâtürîdî'nin verdiği bilgilere göre Berâhime'nin nübüvvete yaptıkları en önemli itirazın başında bilginin yegâne kaynağının akıl olduğu ve aklî bilgilerin her şeyi kavramada yeterli olduğu tezi gelmektedir. Bu teze göre akıl, mutlak hakikate ulaşmada tek vasıta ve insana rehberlik etmede yeterlidir. Akıl iyi ve güzel gördüğü her şey makbul, kötü ve çirkin gördüğü şeyler ise merduttur. Dolayısıyla akıl, insanlara rehberlik etmede peygamber için bir alternatif teşkil ettiğinden dolayı peygamber göndermek anlamsız ve imkânsızdır. Berâhime bu tezini şu şekilde temellendirir: insan akli peygamberlerin ve getirdikleri kitapların üstlendiği vazifeyi taşıyacak ve onlara ihtiyaç hissettirmeyecek derecede yetkinliğe sahip olup, kâinata iyi-kötü, güzel-çirkin, hayır-şer vb. tüm hususları bilmeye yeterlidir. Akıl bu yetkinliğine rağmen Allah'ın peygamber ve kitap göndererek insanlara emir ve yasaklar sunması ise abes bir iş olup, ilâhî hikmete uygun düşmez. Çünkü peygamberlerin insanlığa sunacakları şeyler, ya aklın idrak alanı içerisindedir ya da değildir. Şâyet bunlar aklın kavrayabileceği nitelikte ise, o zaman peygamber ve kitap gönderilmesine zaten ihtiyaç yok demektir. Zira insan, akıyla olanları bilebilir. Eğer söz konusu bilgiler aklın kavrayamayacağı türden bilgilerse, o zaman da onları peygamberlerin getirmesinin bir anlamı yoktur. Çünkü akıl, kendisiyle kavranabilir şeyleri kabul eder, makbul olmayanları reddeder. Kaldı ki akıl, Allah'ın hüccetidir ve O'nun hüccetleri birbirini nakzetmez. Buna göre her iki durumda da peygamber gönderilmesinde bir fayda yoktur. Ayrıca toplumlar kendisine gönderilen peygamberlere isyan edip karşı çıktıkları da bilinen bir husustur. Kendisine isyan edeceklerini bildiği halde Allah'ın bir topluma peygamber göndermesi ilâhî hikmete aykırıdır.²⁸

Berâhime'nin bu iddialarını aklî temelden yoksun bulan Mâtürîdî, iddialarının geçersizliğini ortaya koymak ve insanlığın nübüvvete olan ihtiyacını ispatlamak için, Allah'ın peygamberleri bir toplumun ihtiyacını karşılamak ve kendilerine birçok menfaat sağlamak için gönderdiğine dikkat çeker. Ayrıca insan aklının sınırlı olduğunu ve dünya ve ahiret ile ilgili birçok konuda yetersiz kaldığını gerekçe göstererek bu görüşünün temellendirmeye çalışır.²⁹ Bu bağlamda Mâtürîdî'nin insanlığın vahye ve nübüvvete olan ihtiyacının hangi alanlarda ve ne ölçülerde olduğuna dair ileri sürdüğü görüşlerinden bir kısmını şu şekilde özetlemek mümkündür:

- İnsanlar kendi arzu ve isteklerine göre hareket ettikleri için anlaşmazlığa düşüp aralarında tartışma ve çekişme meydana gelecek, hem dünyevî zarara hem de uhrevî mutsuzluğa maruz kalacaklardır. Dolayısıyla insanların anlaşmazlığa düştükleri

²⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlât*, 13/283

²⁸ Bk. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 221-222, 224-225; a. mlf., *Te'vîlât*, 13/283. Krş. Ebü'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi*, çev. Şerafeddin Gölcük (İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1994), 130; Muhammed Abdülkerim eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n nihâl*, nşr. Muhammed Fehmi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/708-709; Zebîdî, *İthâfî's-sâde*, 311).

²⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 224, 227; a. mlf., *Te'vîlât*, 13/283.

konularda ortak bir paydada buluşabilmeleri ve herkesin kendisine ait olanla olmayanı birbirinden ayırıp her türlü tecavüzden emin olmaları, böylece sosyal adalet ve düzenin sağlanabilmesi için peygamberlere ve getirdikleri ilahî emir ve yasaklara ihtiyaç söz konusudur.³⁰ Buna ilaveten Mâtürîdî'ye göre bilinmektedir ki herkes kendinin gerçeğe ve doğruya en yakın olduğunu ileri sürdüğü halde yine de insanlar aralarında hakemlik görevini ifa edecek ve anlaşmazlığa düştüklerinde söylemlerini tek ses haline getirecek birine ihtiyaç duymaktadırlar. İşte bu ihtiyacı karşılayacak olan Allah tarafından desteklenmiş, bütün nefsi ve şahsi duygulardan kendini arındırmış tarafsız, hak ve adaleti gözeten bir peygamberin varlığını zorunlu kılmaktadır.³¹

- Dinin ve dünyanın yararına olan hususların tespit edilmesinde âlimlerin kendi aralarında ihtilafa düştükleri bir gerçektir. Birinin yanında bulunan bilgi, diğerinde bulunmamaktadır. Öte yandan birinin yanlış kabul ettiğini diğeri doğru kabul etmektedir. İşte bu tür ihtilafların giderilmesi için insanlarda bulunmayan, ancak Allah'ın katında bulunan ve insanların yararına olan bilgilere O'nun bildirmesiyle vakıf olan peygambere ihtiyaç söz konusudur.³²
- Allah, mahlûkatı zararlı ve faydalı olmak üzere iki statüde yaratmış ve her nesneyi hem eleme hem de hazza müsait kılmıştır. Netin faydalı neyin zararlı olduğunu vahiy yoluyla peygamberlerine bildirmiştir. İşte bu sebeple insanların tabiatında yer alan neşelerden hangisinin zararlı, hangisinin faydalı olduğunu bilebilmeleri için peygamberin haber vermesine ihtiyaç vardır.³³
- İnsanlar, nefsin ve şehvî arzuların etkisi altında kalabilmektedir. Nefsin yapısında ise kurtuluş umduğu yerde kişiyi helâke götürecektir ve fayda beklediği yerde ona zarar getirecek bir bilgisizlik ve hoyratlık vardır. Çoğu zaman ise bunun farkına varamaz. İnsanların nefisleri karşısında aciz olması, onları nefsin ve şehvî arzuların etkisi altında kalmayan, bütün davranışlarının sonuçlarını bilen bir peygambere muhtaç kılar. Zira insanlar ancak peygamberlerin yönlendirmeleriyle nefislerini terbiye edebilirler.³⁴ Ayrıca Mâtürîdî'ye göre nefsanî duygu aklın rakibi kılınmış, ayrıca bu duygu insana özgü arzu ve şehvetlerle bunları cazip gösteren şeytanlardan oluşan yardımcılarla desteklenmiştir. Bu realite karşısında akıllara da bazı yardımcıların verilmesi gerekir ki; bu yardımcıları da peygamberlerdir. Öte yandan bu peygamberler insanlara mükâfatla cezayı hatırlatmakta, nefsin arzu ve istekleri karşısında öğüt vermekte, onları aşağı arzularından ve gayri meşrû zevklerden uzak kalmaya teşvik etmektedir. Bu ise nefsanî duyguya zor gelen bir şeydir. İşte bu sebeple insanlar, kendilerine âhireti hatırlatacak ve hak yolda ilerlemede destek

³⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 222-223.

³¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 227- 228.

³² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 228.

³³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 223.

³⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 224.

verecek peygamberle ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü peygamberler insanlara ebediyet yurdunun kolaylıklarını ve zorluklarını dile getirip anlatarak onların erdemli davranış sergilemelerine yardımcı olurlar.³⁵

- İnsanların, bu dünya hayatında çeşitli zorluklar ve meşakkatlerle karşılaştıkları ve birtakım bela ve musibetlere maruz kaldıkları bilinen bir husustur. Bu tür durumlarda çekilen elem, keder, acı ve ıstıraplar akılları meşgul etmekte, küçük büyük, gizli aşikâr her bir alandaki gerçeği kavramaktan alıkoymakta ve sağlıklı düşünmekten alı koymaktadır. Buna ilaveten nefsânî arzuların egemenliği, dünyevî emel ve lezzetlerin çokluğu da akılları olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla olumsuz hadiselerin ve zor zamanların yaşandığı durumlarda bunlardan etkilenmeyen, aklına hâkim olan, sağlık düşünebilen, insanlara yol gösteren ve gerçeğe kılavuzluk eden bir peygamberin varlığını zorunlu kılmaktadır.³⁶
- İnsanlar, hayatlarını sağlıklı bir şekilde devam ettirebilmeleri, hangi gıda ve besinlerin faydalı, hangilerinin zararlı ve zehirli olduğunu bilmeleri için peygamberlere ihtiyaç duymaktadırlar. Çünkü Allah, yeryüzünde insanlar için çeşitli besinler ve ilâçlar yaratmıştır. Ancak insanların, onları denemeden sadece akıl yoluyla hangisinin zararlı ve zehirli hangisinin faydalı olduğunu bilmeleri söz konusu değildir. Onların denenmesi durumunda ise insanların zehirlenme ya da ölme ihtimalleri söz konusudur. O halde yeryüzündeki nesnelere mahiyetini, neyin faydalı neyin zararlı olduğunu Allah'ın kendisine bildireceği bir peygamberin mevcudiyetini kabul etmek gerekir. İşte peygamberlerin bu bildirimleri sayesinde insanlar, canlarını tehlikeye atmadan beslenmekte ve hayatlarını devam ettirebilmektedir.³⁷
- Bütün insanlar için çeşitli sanat ve mesleklerin, kültür ve medeniyetlerin oluşturulmasında da peygamberlere ihtiyaç vardır. Çünkü insanın dünyada var olmaya başladığı ilk evrede öğretilip eğitilmesi için dil bilgisine, hayatını sürdürebilmesi için beslenmeye, beslenmek için hayvancılık ve ziraata, soğuk ve sıcaktan korunmak için elbise ve eve, toplum düzenini sağlamak için de hukuka dair bilgilere muhtaçtır. İnsan hayatı için zorunlu olan bu bilgileri birçok yeteneğe sahip olmasına rağmen insanın kendi kendine ve tecrübe yoluyla öğrenmesi akla yatkın görünmemektedir. Bu bakımdan insanların, yerleşik hayata geçip, şehirler halinde düzenli bir hayat kurabilmelerini, düşüncede, sanatta, ilimde, kültür ve medeniyette kısaca hayatın her sahasında ilerleme kaydedebilmelerini sağlayacak bir rehber ihtiyaçları vardır. Peygamberlere indirilen kutsal kitapların insanlara barınma, gıda, üreme, eğitim, hukuk, siyaset, ticaret, çeşitli sanatlar, tıp gibi dünyevî ihtiyaçlara dair ilk bilgilerin nübüvvet aracılığıyla öğretildiğini haber vermeleri de bu gerçeği doğrulamaktadır.

³⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 231-232.

³⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 228.

³⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 225.

- İnsanın akıyla bir tek yaratıcıyı bulabilmesi mümkün olmakla birlikte, ilâhî lütuf ve nimetler karşısında Rabbinde şükürünü nasıl ifa edeceğini akıl yoluyla bilemeyeceği için bu hususta da peygamberlerin yol göstermesine ihtiyacı söz konudur. Şöyle ki; insanlar nimet ve lütuf sahibini tanıyıp teşekkürde bulunmanın yerinde bir davranış olduğunu, onu inkâr edip nimetine karşı nankörlük göstermenin de çirkin bir fiil niteliği taşıdığını aklen bilmektedirler. Ancak Allah'tan başka hiçbir akıl sahibi O'nun verdiği nimetler karşısında kendisine tam manasıyla nasıl şükredileceğini akıyla tam manasıyla bilemez. Şu halde bu durum, nimetlerin sahibinden şükürün nasıl ede edilmesi gerektiğine dair bilgi alıp akla haber verecek birinin (peygamber) bulunmasını zorunlu kılar.³⁸
- İnsan din ve inanç konularında vâcip ve müstahil olanı bilme ve kavrama yeteneğine sahip olsa da mümkün, câiz ve mubah kapsamına giren hususları, peygamberin yol göstericiliği olmaksızın akıyla bilmeleri mümkün değildir. Bunları bilebilmek için peygamberlere ihtiyaç vardır. Mâtürîdî bu hususu özetle şöyle açıklar: Akıl maslahat ve mefsedetlerin bir kısmını fark edebilir, fakat çoğu şeyleri idrak etmekten acizdir. Özellikle de çelişkili durumlarda, belki bir kısmını müstakil olarak idrak edebilir, bazısını idrakte ise yetersiz kalır, bir çıkış yolu bulamaz. Bir kısmında ise tereddütte kalır, karar veremez. Bu nedenle aklın iki ihtimalden birini tercih edemeyip tereddütte kaldığı hususlarda (mümkün) örneğin bir şey hakkında iyi olduğu yönünde zann-ı gâlibin ve çirkinliği yönünde de vehmin olması durumunda ortaya çıkan karışıklığı/tereddüdü, peygamberler, getirmiş olduğu vahiyle ortadan kaldırır. Aklın idrak edebileceği hususlarda (vâcip ve müstahil) ise peygamberlerin getirdiği bilgiler akli destekleyip teyit eder. Bu durum, akıl ve naklin çeliştiğini değil birbirini desteklediğini gösterir. Dolayısıyla peygamberlerin aklın anlamakta yetersiz kaldığı veya tereddüde düştüğü hususları (mümkün) açıklaması ve bu konudaki ihtimalleri ortadan kaldırması, aklın idrak edebileceği hususlarda ise onu desteklemesi nübüvvetin gerekli olduğunu göstermektedir.³⁹
- İnsanın sadece akli yetenekleri ve duyularıyla uhrevî konuları bilmesi mümkün değildir. Ölüm sonrası hayata dair bilgiler ancak bir peygamberin haber vermesi ile bilinebilir.⁴⁰ Bu nedenle aklın vahiy ve peygamber tarafından aydınlatılmasına ve tamamlanmasına; insanın hemcinslerine karşı olan davranışlarının düzenlenmesine kadar her türlü fiillerinde, hangi işlerin insanı cennete hangilerinin cehenneme götüreceğinin bilinmesinde kısaca ilâhîyat, ibadet ve âhiret konularında doğru bilgi almak için Allah'ın gönderdiği peygamberlere ihtiyaç söz konusudur.⁴¹

2.3. Nübüvvetin İspatı

³⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 226-227.

³⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 230-231.

⁴⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 226, 229.

⁴¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 224, 227.

Mâtürîdî, insanlığın nübüvvete olan ihtiyacını bu şekilde temellendirdikten sonra nübüvvetin ispatı ve peygamberlerin delilleri hususuna yer verir. Ona göre peygamberlerin nübüvvetlerinin doğruluğunu ispat edecek kendilerine has burhan ve delilleri vardır. Nübüvveti inkâr edenlerden hiçbirisi birçok imkâna sahip olmasına rağmen peygamberlerin iddialarını ve delillerini geçersiz kılacak bir delille sahip olamamıştır.⁴² Mâtürîdî'nin de işaret ettiği üzere İslam düşüncesinde nübüvvetin ispatıyla ilgili üzerinde en önemli problem, Allah elçisi olduğunu iddia eden bir kimsenin insanlar tarafından kabul edilebilmesi için doğruluk ve güvenilirliğinin nasıl kanıtlanacağı hususudur. Bu nedenle gerçek peygamber ile sahtesini ayırt etmeyi sağlayan bir kriterin ortaya konulmasını gerekli gören kelim âlimleri, çeşitli ispat metotları geliştirmişlerdir. Bu bağlamda nübüvvet iddiasında bulunan zatın sözlerinin doğruluğunu ispat eden, tehadî (meydan okuma) ile birlikte, insan gücünü aşan ve tabiat kanunlarına aykırı olarak zuhur eden bir delil getirmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu anlamda en önemli delilin ise aklen mümkün, fiilen vâki olan ve peygamberliğinin doğruluğunu dıştan destekleyen mucizeyi kabul etmişlerdir. Bununla birlikte nübüvveti ispatta sadece mucizenin yeterli olup olmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁴³ Âlimlerinin büyük bir kısmı peygamberin, Allah elçisi olduğunu kanıtlayacak bir mucize getirmesini gerekli ve yeterli görürken, bir kısmı, mucizenin dışında başka delillerin de kullanılabileceğini savunmuşlardır. Eş'ariyye'den İmam Eş'arî, Bâkîllânî, Bağdâdî, Âmidî, Mâverdî, Cüveynî, Tefâtânî, Mâtürîdiyye'den Pezdevî, Ebü'l-Muîn en-Nesefî ve Sâbûnî gibi âlimler ile Mu'tezile ve Şîa âlimlerinin çoğunluğu peygamberin doğruluğunu bilmenin ilk şartı olarak, mucizeyi zorunlu kabul etmiştir. Buna mukabil İmam Mâtürîdî başta olmak üzere Eş'arîlerden Fahreddin er-Râzî ve Gazzâlî, Selefîyye'den İbn Teymiyye gibi bazı âlimler, nübüvveti ispatta mucizenin mutlaka gerekli şart olmadığını, mucizenin dışında peygamberlerin güzel ahlakları, örnek yaşantıları ve getirdikleri mesajlar gibi delillerin de kullanılabileceğini söylemişlerdir.⁴⁴ Bu konuda ikinci görüşü benimseyen Mâtürîdî, nübüvvete delâlet etmede sadece mucizenin yeterli olmadığını, bunun dışında peygamberlerin getirdikleri mesajlar ile örnek yaşantıları (hüsni sîret) ve yüksek ahlaklarının da önemli rol oynadığını, bu nedenle nübüvveti ispatta tüm bu hususların bir arada değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir.⁴⁵ Bu bağlamda nübüvvetin ispat delillerinin iki kısma ayrıldığını ifade etmekte ve ilk sırada peygamberlerin hal ve davranışlarını, güzel ahlaklı oluşlarını ve getirdiği mesajlarını zikredip, bunların insanlar üzerinde daha etkili olduğuna dikkat çekmekte, ellerinde zuhur eden olağanüstü mucizeleri ise ikinci planda

⁴² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 232.

⁴³ Halil İbrahim Bulut, *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber* (İstanbul: Rağbet Yayınları 2002), 80, 96; a.mlf., "Mucizenin İmkân ve Delâleti Konusunda İleri Sürülen İtirazlar", *SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2001), 173-174.

⁴⁴ Bk. Bulut, *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*, 83; Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/283; Recep Önal, *Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Nübüvvet Görüşü*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 142 vd.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 233; 236-238, 254.

ele almaktadır.⁴⁶ Çünkü ona göre her toplum, kendilerine gönderilen peygamberlerin mucizeleri olmasa bile onların söylediklerini kabul etmeyi gerektiren birçok doğruluk alâmetine şâhit olmuştur. Bu nedenle nübüvvet, mucizeyle sabit olabileceği gibi peygamberlerin ahlâkı, fazîleti, şemâli, seciyesi, doğruluğu, güvenirliliği, kendilerinden başka insanlarda bulunmayacak derecede sahip oldukları üstün özellikleri gibi diğer delillerle de ispat edilebilir.⁴⁷

Buna göre Mâtürîdî'nin nübüvvetin ispatı konusunda biri peygamberin örnek ahlâkı, şahsiyeti, hayatı ve getirdiği mesajları, diğeri de onun elinde mucizenin gerçekleşmesinden hareket edilmesi şeklindeki iki ilkedden hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Mâtürîdî, mucize konusunu ele alırken, onun olağanüstü olması bakımından kerâmet ve irhas gibi hârikulâde olaylara ya da kâhinlerin ve sihirbazların sihir, büyü ve illüzyon gibi şeylere benzediğini gerekçe göstererek nübüvveti ispatta delil olarak kullanılmayacağına dair ileri sürülen iddiaları gündeme getirmekte, mucizenin temel özelliklerine dikkat çekerek onlardan kıyaslanamayacak şekilde farklı olduğunu vurgulayıp, bu tür iddiaları da reddetmektedir.⁴⁸

2.4. Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin İspatı

İmam Mâtürîdî, nübüvvetin ispatı bahsini ele alırken Hz. Muhammed'in peygamberliğine özel bahis açmakta ve onun nübüvvetine ilişkin iddialara da yer vererek, hem bu iddiaları cevaplandırmakta hem de onun nübüvvetini ispatlamaya çalışmaktadır.⁴⁹ Mâtürîdî'nin bu yöntemi, diğer kelim âlimleri tarafından da takip edilen bir usuldür. Nitekim kelim âlimleri nübüvvet bahsini incelerken konuyu genel olarak “nübüvvet müessesesinin ispatı”, ve “Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ispatı” şeklindeki iki başlık altında ele alıp incelemişlerdir. Telif ettikleri eserlerinde Hz. Muhammed'in nübüvveti ile ilgili olarak, “A'lâmü'n-Nübüvve, Beşâirü'n-nübüvve, İsbâtü'n-nübüvve, Hucecü'n-nübüvve, Emârâtü'n-nübüvve, Delâ'ilü'n-nübüvve” gibi özel bahis açmışlardır. Bu başlıklar altında “Yahudiler, Hıristiyanlar, Mecûsîler ve Berâhime'nin birtakım itirazlarına yer vermek, bunlara karşı Hz. Muhammed'in mucizeleri, üstün ahlak sahibi oluşu ve getirdiği mesajın temel özellikleri üzerinde durarak cevap verilmek” bağlamında konuyu açıklamaya çalışmışlardır. Bu çerçevede önce Hz. Muhammed'in varlığı, nesebi, doğumu, isimleri, sıfatları ve kişiliğini kısaca hayatını ön plana çıkarmışlardır.⁵⁰

⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 236, 238.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 236-238, 254.

⁴⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 230, 235, 233, 237-238.

⁴⁹ Bk. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 254-266.

⁵⁰ Bk. İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, nşr. Z. Umeyrât (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 139-141; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebîrâtü'l-Edille*, nşr. H. Atay-Ş. A. Düzgün (Ankara: DİB Yayınları, 2003), 2/52-58; Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 136-141

Mâtürîdî'ye göre, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ispat eden üç temel husus vardır. Bunlardan ilki, onun kendi şahsı, güzel ahlakı ve sireti; ikincisi, hissî ve aklî mucizeleri;⁵¹ üçüncüsü de kendisine olan ihtiyaçtan doğan sosyolojik realitelerin ortaya çıkmasıdır. Mâtürîdî, bu delillerden her birini detaylı olarak ele alıp Muhammed'in nübüvvetini ispat etmeye çalışmaktadır.⁵² Burada şunu ifade etmekte fayda vardır: Mâtürîdî, bu konuyu açıklarken özellikle aklî mucize olarak kabul ettiği Kur'an üzerinde önemle durmakta, diğer mucizelerden üstün olduğuna dikkat çekmekte ve bu üstünlüğün hangi yönlerden olduğunu ayrıntılı olarak açıklamaya çalışmaktadır. Nitekim İmam Mâtürîdî, Kur'an'ın diğer mucizelerden üstün oluşunu şu ifadeleriyle dile getirmektedir: "Şimdiye kadar sözünü ettiğim bütün kanıtlar ve mucizeler Muhammed için de mevcuttur, ona ait olmak üzere süregelen, nübüvvetinin ispatını ve peygamberlerin sonuncusunu teşkil ettiğini vurgulayan başka mucizeler de vardır. Onlardan biri elimizde bulunan Kur'an'dır. Hz. Peygamber bununla bütün inkârcılara meydan okumuş ve onun bir benzerini oluşturmalarını hatta bunun için cinlerin ve insanların kendilerine yardımcı olmasını istemiştir. Kur'an'ın benzerini meydana getirmeye, beyinsizliği yüzünden soydaşlarının terk edilen bilgisiz ve aptal kimseden başka teşebbüs eden bulunmamıştır. Kur'an-ı Kerim'de kıyamet gününe kadar ortaya çıkacak olan hadiseler ve ihtiyaçlara ait hükmün açıklaması vardır, ta ki onun gaybı ve ebediyete kadar olacak şeyleri bilen zâtın nezdinden geldiği anlaşılabilir olsun. Yine Kur'an'da, ileride ülkelerin fethedileceği ve Cenâb-ı Hakk'ın İslâmiyet'i diğer din mensupları arasında yayacağı ve tarihte vuku bulmuş olaylara dair haberlerin beyanı vardır."⁵³ Mâtürîdî'nin bu ifadesine göre diyebiliriz ki; Hz. Muhammed'in insanlara gönderilen son peygamber olması nedeniyle kendisinden sonra gelecek olan bütün insanlara hitap eden bir mucize bırakması gerektiği için geçici hissî mucizeler yerine, kalıcı bir mucize göstermesi gerekiyordu. Bu da ancak insanın aklına ve bilgisine hitap eden bir mucize olabilirdi. Bu bağlam, Kur'an-ı Kerim'de de müteaddit defalar ilahî hitabın mu'ciz yönüne vurgu yapılmasından rahatlıkla anlaşılabilir.⁵⁴ Dolayısıyla belli bir dönem ve mekânla sınırlandırılmayan, muhatapların her zaman müracaat edip değerlendirebilecekleri ve bir kanaate varabilecekleri İslâm'ın sürekli olan

⁵¹ Bk. Kalam literatüründe, Hz. Muhammed'in gösterdiği mucizelerin daha iyi anlaşılması için değişik tasnif çeşitleri benimsemişlerdir. Yapılan bu tasniflere bakıldığında mucizelerin idrak edilmesi ve anlaşılması bakımından genel olarak üç kısımda mütalaa edildiği görülmektedir. Bunlardan ilki, her asırdaki akıl sahibine hitabeden aklî ve mânevî mucize olan Kur'an-ı Kerim, ikincisi, Hz. Muhammed'in devrindeki insanların, duyu organlarıyla müşahade ettiği hissî mucizeler, üçüncüsü de Hz. Muhammed tarafından geçmişe ve geleceğe dair bilgi verdiği haberî mucizelerdir. Âlimlerin çoğunluğu, onun göstermiş olduğu tüm mucizelerin, kendi çağdaşları tarafından bizatihi kabul edildiğini, daha sonra gelen nesiller tarafından da tevâtür yoluyla nakledilen bu mucizelerin aynı şekilde benimsendiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte Câhiz, Gazzâlî, İbn Rüşd ve Fahreddin er-Râzî gibi âlimler, bu mucizeler arasında hassaten Kur'an'ı ön plana çıkarmışlardır. Çünkü onlara göre Kur'an mucizesi akıl ve basiretle idrak edilebilen bir kanıt olup, diğer mucizelerde olduğu gibi muayyen bir zamana ve mekâna hitap etmez, her asırdaki insanların akıllarına hitap eder (Bk. Cüveynî, *Kitâbu'l-İrşâd*, 139-141; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebssiratü'l-Edille*, 2/52-58; Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 136-141; Bulut, *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*, 60-61, 245).

⁵² Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, 254-258.

⁵³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhid*, 238ç

⁵⁴ Bk. el-Bakara, 2/23-24; en-Nisâ 4/153; el-En'âm 6/7-9; el-İsrâ 17/90; el-Ankebût 29/47-51; el-Ahzâb 33/39-40

tek mucizesi, Kur'an-ı Kerim'dir. Bu bağlamda Mâtürîdî, Kur'an'ın i'câzını “lafız ve üslûp/fesâhat ve belâgat”, “mânâ ve muhtevâ” ve “Kur'an'ın tafsilatıyla mütevâtir oluşu” şeklinde üç yönüyle ele almakta ve detaylarını *Kitâbü't-Tevhîd*'den farklı yerlerinde ve farklı bağlamlarda ayrıntılı olarak açıklamaktadır.⁵⁵

Mâtürîdî'nin Hz. Peygamberler ile ilgili dikkat çektiği bir diğer husus ise bütün peygamberlerin her ne kadar ilahî vahyin insanlara ulaştırılması için görevlendirilmiş olsalar da netice de diğer insanlar gibi Allah'ın kulları olmasıdır. Bu nedenle onlar her şeyden önce bir beşerdirler; onlarla diğer insanlar arasında insan tabiatı ve mahiyeti yönünden hiçbir bir fark yoktur. Onlar da tıpkı bizim gibi doğup büyürler, yiyip içerler, evlenip aile ve çocuk sahibi olurlar, ticaret yaparlar, bela ve musibetlerle karşılaşır, hastalanırlar, yaşlanır ve ölürler. Mâtürîdî'nin bu hususa dikkat çekmesinin temel nedeni Ehl-i Kitab'ın kendilerine gönderilen peygamberlerden bir kısmını beşer vasfından çıkararak onlara oğulluk gibi yeni statüler verip, onları ilahlık mertebesine çıkarmalarıdır. Bu nedenle Mâtürîdî hem *Te'vîlât*'ta hem de *Kitâbü't-Tevhîd*'de bu konuya dikkat çekmiş; Ehl-i Kitab'ın, yanlış ve hatalı bir nübüvvet anlayışına sahip olduklarını ispatlamaya çalışmıştır.⁵⁶ Bilhassa *Kitâbü't-Tevhîd*'de bununla ilgili olarak Hıristiyanlar için özel bir bölüm ayırmakta, İsa ile ilgili inançlarına sistemli eleştiriler yöneltmektedir.⁵⁷ Mâtürîdî'nin dikkat çektiği bu hususa, Kur'an'da da yer verilmekte, peygamberlerin beşerî özelliklerinden bahsedilerek⁵⁸ tıpkı bizim gibi birer insan olduklarına, onları sevip saymada aşırıya giderek “rab” ve “ilah” mertebesine yükseltmemek gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu bakımdan beşerî sıfatlar, peygamberlerin, diğer insanlardan farklı olmadıklarını ve ilahlık mertebesine çıkartılamayacaklarını göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla peygamberlerin Allah'ın seçilmiş elçileri olmaları ve bu sebeple diğer insanlardan ayrı bir makama ve farklı özelliklere sahip bulunmaları Mâtürîdî'nin de ifade ettiği üzere kendilerine tıpkı Yahudilerin Hz. Üzeyir'e, Hıristiyanların da Hz. İsa'ya ulûhiyet atfetmeleri (et-Tevbe 9/30) gibi hiçbir zaman insan vasfından çıkartacak bir takım ilâhî sıfatların yüklenmesini gerektirmez.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İslam inancına göre insanlar, Allah'a kulluk etmek ve bu konuda denenmek üzere yaratılmıştır ve âhirette sorguya çekileceklerdir.⁵⁹ Allah, merhameti gereği insanları imtihan hususunda yardımsız bırakmamış, onlara dünya ve âhiret mutluluğunu kazanmada rehberlik etmeleri için tarih boyunca her topluma peygamberler göndermiştir. Peygamberlerin temel görevleri ise Allah'tan aldıkları itkad, amel ve ahlaka dair ilâhî mesajları insanlara tebliğ etmek, Yaratıcı ile yaratılan arasındaki ilişkilerin nasıl olması gerektiğini açıklamak, hakikat yollarını göstermek, iyi-kötü, hayır-şer, doğru-yanlış, hak-batıl vb. hususları anlatmak ve bu

⁵⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 243-245, 257-258; 261-265.

⁵⁶ Bk. Recep Önal, *Ebü Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 163-211, 275-310, 325-333.

⁵⁷ Bk. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 266-272.

⁵⁸ Âl-i İmrân 3/144; el-A'râf 7/6; er-Ra'd 13/38; el-Kehf, 18/110; el-Enbiyâ 21/8; el-Furkân 25/20; eş-Şu'arâ 26/80

⁵⁹ Bk. el-Bakara 2/21, 155-156; Âl-i İmrân 3/186; el-Enfâl 8/28; ez-Zâriyât 51/56; et-Teğâbün 64/15.

konuda önderlik etmektir. Çünkü insan aklı, dinin temel inanç, ibadet ve ahlak esaslarını tam anlamıyla idrak etmeye yeterli değildir. Aklın bu acizliği nedeniyle Allah, insanlara yüklediği sorumlulukları, emir ve yasaklarını bildirmek için merhameti gereği peygamber göndermiştir. Bu bakımdan din ve dinî hayatın nübüvvet ile başladığını söyleyebiliriz. Nübüvvet yok sayıldığı takdirde din diye bir kurum ortada kalmaz. Bu nedenle İslam’da bütün peygamberlere ve getirdikleri kitaplara inanmak farz kılınmış, Allah’a imandan sonra iman esaslarının ikincisi kabul edilmiştir. Kelâm literatüründe de İslâm inanç esasları genel olarak; ilâhiyyât, nübüvvât ve sem’iyyât ana başlıklarıyla ele alınmış, detayları bu plan çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda müellifimiz Mâtürîdî, serlerinde nübüvvet bahsini genel olarak nübüvvetin imkânı, gerekliliği, ispatı, peygamber göndermenin hükmü, peygamberlerin temel özellikleri ve son olarak da Hz. Muhammed’in nübüvvetinin ispatı çerçevesinde ele alıp incelemiştir. Allah’ın peygamber göndermesini merhameti, lutfu ve hikmeti gereği zorunlu kabul etmiştir. Ona göre göre Allah’ın hikmeti, adaleti, ihsanı ve lutfu açıktır. Her akıl sahibi insan da Allah’ın fiillerinde bir hikmet ve gayenin bulunduğunu idrak eder ve peygamberlerin adalet, hikmet, ihsan, bağış ve bir lutfun gereği olarak insana gönderildiklerini kabul eder.

Nübüvveti inkâr edenlerin tezlerini felsefî temelden yoksun bulan Mâtürîdî, peygamberliği, insanlığın hem dünya hem de âhiret mutluluğunu elde etmesi için gerekli görmüş; bu gerekliliği de genelde insanın özelde aklın bütün alanları kapsama yetersizliğinden hareketle temellendirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda insanların farklı yaratılışa olmaları, kendileri için değerler yelpazesinde her şeyin yerli yerince konulması gereği karşısındaki acizyetleri, yaratıcıya “kulluk” gayesini yerine getirmede duyulan ihtiyaçların sağlanması gibi hususlar üzerinde durmuştur. Bu suretle nübüvveteye olan ihtiyacı insanın entelektüel, psikolojik ve sosyal yetersizliklerini ve zaaflarını gerekçe göstererek insanî bir temele dayandırmıştır.

KAYNAKLAR

Abdülcebâr, Ebü’l-Hasen Kadı’l-kudat Ahmed. Şerhu’l-Usûli’l-Hamse. nşr. H. B. Ebû Haşim. Beyrut: Dâru İhyâ, 2001.

Açıkgenç, Alpaslan. “İlk Müslüman Türklerde Düşünce ve Bilim”. TÜRKLER. ed. Hasan Celal Güzel vd. 5: 623-644. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Ali, Eyüp. “Mâtürîdîlik”. İslâm Düşünce Tarihi. çev. Ahmed Ünal. ed. M. M. Şerif-Mustafa Armağan. 295-310. İstanbul: İnsan Yayınları, 1990.

Bulut, Halil İbrahim. “Mûcizenin İmkân ve Delâleti Konusunda İleri Sürülen İtirazlar”. SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 4 (2001), 173-197.

Bulut, Halil İbrahim. Kur’an Işığında Mûcize ve Peygamber. İstanbul: Rağbet Yayınları 2002.

Calder, Norman. “Berâhime: Literal Yapı ve Tarihsel Gerçeklik”. çev. Süleyman Akkuş, Mârife 3/1 (Bahar 2003), 181-194.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn. Kitâbu'l-İrşâd. nşr. Z. Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.

Duman, Ali. “İmam Mâtürîdî, Hayatı, Eserleri ve İslâm Düşüncesindeki Yeri”. Hikmet Yurdu 2/4 (Temmuz-Aralık 2009), 109-126.

Ebû Zehra, Muhammed. Târîhu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye. Kahire, Dâru'l-Fikrî'l-Arabiyye, ts.

Fazlurrahman. İslâm'da İhya ve Reform. çev. Fehrullah Terkan, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed. İtikad'da Orta Yol. çev. Kemal Işık. Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1971.

Gölcük, Şerafeddin. Kelâm Tarihi. Konya: Esra Yayınları, 1992.

Huleyf, Fethullah. “Mâtürîdî ve Eş'arî Mezhepleri Hakkında Bir Tetkik”. çev. Mustafa Öz. Diyanet Dergisi 14/2 (1975), 102-115.

Işık, Kemal. Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı. Ankara: Fütüvvet Yayınları, 1980.

İbn Fûrek, Ebû Bekr b. Muhammed b. el-Hasen. Mücerredü Makâlâti'sh-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî. nşr. D. Gımarret. Beyrut: Dâru'l-Maşrık, 1987.

Kevserî, Zâhid. İşârâtü'l-Merâm Mukaddimesi. thk. Yusuf Abdürrezzâk. Karachi: b.y., 2004.

Kutlu, Sönmez. “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî”, İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdik. haz. Sönmez Kutlu. 17-55. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2003.

Kutluer, İlhan. Akıl ve İtikad. İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. Te'vilâtü'l-Kur'an. ed. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Dâru'l-Mîzân, 2004-2010.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr. Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Mustafizürrahmân, Muhammed. Te'vilât'a Önsöz. Bağdad: b.y., 2003.

Nesefî, Ebû'l-Muîn. Tebsiratü'l-Edille. nşr. H Atay-Ş. A. Düzgün. Ankara: DİB Yayınları, 2003.

Önal, Recep. “İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 2/2 (2013), 151-178.

Önal, Recep. Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'ye Göre İslam Dışı Dinler. Bursa: Emin Yayınları, 2013.

Önal, Recep. Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî'nin Hayatı, Eserleri ve Nübüvvet Görüşü. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Özcan, Hanifi, Mâtürîdî'de Dinî Çoğulculuk. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.

Özcan, Hanifi. Mâtürîdî'de Bilgi Problemi. İstanbul: MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.

Özdeş, Talip. Mâtürîdî'nin Tefsir Anlayışı. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.

Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr. Ehl-i Sünnet Akaidi. çev. Şerafettin Gölcük. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 1994.

Şehristânî, Muhammed Abdülkerim. el-Milel ve'n nihâl. nşr. Fehmi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Taşköprüzâde, Ahmed Efendi. Miftâhu's-sa'âde. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmiyye, 1985.

Yavuz, Salih Sabri. İslâm Düşüncesinde Nübüvvet. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Mâtürîdiyye". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 28/165-175. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet". Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 33/279-285. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Yazıcıoğlu, Mehmet Sait. "Matürîdî Kelâm Ekolünün İki Büyük Siması: Ebu Mansur Matürîdî ve Ebu'l-Mu'in Neseffî". AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi 27 (1985), 281-298.

Yürük, İsmail vd. "Nübüvvet". Sistemantik Kelâm II. ed. İsmail Şık vd. 19-32. Ankara: Araştırma Yayınları, 2016.

Zebîdî, Muhammed Murtaza. İthâfü's-sâde. nşr. Muhammed Ali Beyzavî. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, 2002.